

Kaip užtikrinti prieinamumą išsaugant kultūros paveldą? Agentūros konsultacijų centro patirtis

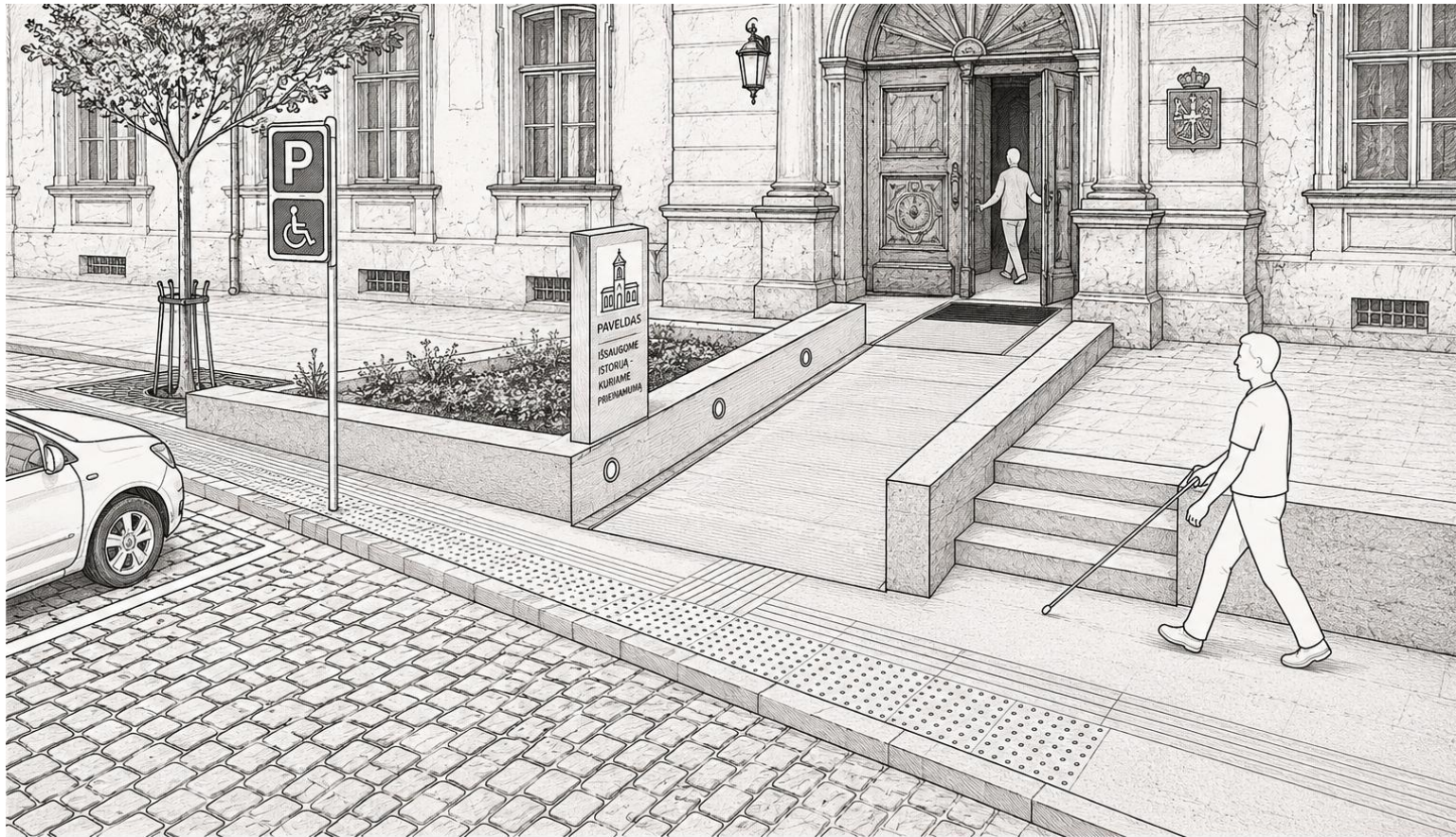

**ASMENS SU NEGALIA TEISIŲ
APSAUGOS AGENTŪRA**

PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS
APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS

Viktoras Gričius, ANTA konsultacijų centro specialistas
2026-05-28

„Kaip užtikrinti prieinamumą išsaugant kultūros paveldą“

PAVELDAS
Išsaugotas istorinis
grindinys

PAVELDAS
Istorinis kontekstas
ir architektūra

PRIEINAMUMAS
Nuolydis pritaikytas
judėjimui vežimėliu

PRIEINAMUMAS
Taktiniai paviršiai
saugiam judėjimui

PRIEINAMUMAS
Aiškus orientavimas
ir informacija

Pastaba: šiame pranešime naudojami išsireiškimai vartojami taip kaip numatyta teisės aktuose, todėl gali neatitikti negaliai jautrios kalbos gairių.

Kai kalbame apie prieinamumą, dažnai pirmoji asociacija būna pandusas, liftas ar automatinės durys.

Kai kalbame apie kultūros paveldą – autentiškumas, istorija ir išsaugojimas.

Dažnai atrodo, kad šie tikslai konfliktuoja: arba saugome paveldą, arba užtikriname prieinamumą.

Tačiau iš tikrųjų klausimas nėra „ką pasirinkti“.

Klausimas – kaip rasti sprendinius, leidžiančius žmonėms naudotis aplinka neprarandant jos vertės.

Šiandien aptarsime, kaip projektuojant suderinti prieinamumo reikalavimus su kultūros paveldo išsaugojimu, kokie principai taikomi praktikoje, kokių klaidų vengti ir kokius sprendiniai jau naudojami.

Prieinamumo užtikrinimas kultūros paveldo objektuose yra viena sudėtingiausių architektūrinių užduočių, nes susiduria **du vienodai svarbūs tikslai**:

1. Visuomenės teisė naudotis aplinka;
2. Kultūros paveldo autentiškumo išsaugojimas;

Lietuvos teisės aktuose nėra principo „paveldas svarbesnis už prieinamumą“ arba „prieinamumas svarbesnis už paveldą“ – turėtų būti taikomas sprendinių derinimo principas.

Kultūros paveldo objektams papildomai taikomi paveldosaugos reikalavimai.

Pagrindinis principas

užtikrinti lygiavertę prieigą minimaliu poveikiu paveldo vertei.

Praktikoje taikoma hierarchija:

1. Išsaugoti autentišką elementą;
2. Ieškoti grįžtamų (reversinių) sprendinių;
3. Mažinti vizualinį poveikį;
4. Jei pilnas fizinis pritaikymas neįmanomas – užtikrinti alternatyvų lygiavertį naudojimą.

Teisinis pagrindas

Statybos įstatymas

Statybos techninis reglamentas - STR
2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“

Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros
paveldo apsaugos įstatymas

ISO 21542 – „Pastatų statyba. Užstatytos
aplinkos prieinamumas ir naudojamumas“

Paveldo tvarkybos reglamentai PTR

JT Neįgaliųjų teisių konvencija

UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo
apsaugos konvencija

„Asmenims su negalia turi būti užtikrinama
galimybė lygiomis teisėmis naudotis fizine
aplinka.“

„Kiekvienas visuomenės narys turi teisę pažinti
nekilnojamąsias kultūros vertybes.“

Ar pereinamumas ir paveldas konfliktuoja?

Prieinamumas:

Lygiavertis naudojimas

Savarankiškumas

Universalus dizainas

Paveldas:

Autentiškumas

Medžiagiškumas

Vertingosios savybės

„Tikslas – ne rinktis vieną iš jų“

Prieinamumas nėra papildoma funkcija – tai
galimybė visiems naudotis aplinka

Pagrindiniai projektavimo principai:

1. išsaugoti autentiškumą;
2. ieškoti reversinių sprendimų;
3. mažinti intervenciją;
4. užtikrinti lygiavertį naudojimą.

Kuo mažiau negrįžtamų pokyčių – tuo geriau.

Sprendimų medis

ar objektas turi saugomas
vertingąsias savybes?

↓ taip

ar galima integruoti sprendinį
nepakeičiant jų?

↓ ne

ar galima taikyti grįžtamąjį
sprendimą?

↓ ne

ar galima sukurti lygiavertę
alternatyvą?

↓

projektinis sprendinys
koks jis?

Pagrindiniai prieinamumo klausimai

9 punktai:

1. Vienodos galimybės priartėti prie pastato;
2. Vienodos galimybės įeiti per tuos pačius įėjimus;
3. Vienodos galimybes naudotis tais pačiais horizontaliojo judėjimo takais;
4. Vienodos galimybes naudotis tais pačiais vertikaliojo judėjimo takais;
5. Vienodos galimybes naudotis tomis pačiomis patalpomis;
6. Vienodos galimybes naudotis ta pačia įranga ir priemonėmis;
7. Vienodos galimybes naudotis tualetu ir sanitarine įranga;
8. Vienodos galimybes naudotis išėjimais ir evakuacijos keliais, avarinio planavimo koncepcijos;
9. Svarbios informacijos teikimas per dvi arba daugiau jauslių.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybės priartėti prie pastato

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Siauri šaligatviai/ praėjimai;
- Laiptai ties pagrindiniu įėjimu/ įėjimais;
- Dideli reljefo skirtumai;
- Akmens grindiniai ir nelygios dangos;
- Roboto galimybes įrengti A tipo automobilio stovėjimo vietą.

Iššūkis – istoriškai susiformavusioje urbanistinėje aplinkoje, dažnai nėra fizinių galimybių praplatinti šaligatvio, klimatas kuriame gyvename nėra draugiškas galimoms alternatyvoms kaip pvz. liftas ar keltuvas lauko sąlygomis.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybės įeiti per tuos pačius įėjimus

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Aukštas cokolis;
- Rerezentaciniai laiptai;
- Kelių pakopų įėjimai.

Iššūkis: Normatyvinio panduso įrengimui dažnai reikia didelio ilgio ir papildomos erdvės.

Prieinamumo sprendiniai gali pakeisti istorinę kompoziciją, uždengti architektūrinės detales, keisti fasado proporcijas, vizualiai konkuruoti su istoriniu paveldu.

Alternatyvus įėjimas galis sukelti diskriminacinį efektą. Dažnai pasirenkamas sprendimas – bendras lankytojų srautas eina per pagrindinį įėjimą, o žmogus su negalia nukreipiamas į šoninį ar aptarnavimo įėjimą.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybes naudotis tais pačiais horizontaliojo judėjimo takais

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Siauri praėjimai/ durų angos;
- Slenksčiai ir netolygus aukščių skirtumai;
- Vingiuoti maršrutai;
- Nepakankama erdvė manevravimui;

Iššūkis – užtikrinti, jog žmogus galėtų judėti tuo pačiu maršrutu saugiai ir patogiai, neprarandant istorinės vietos autentiškumo. Reikalingi: vedimo ir įspėjamieji paviršiai, kontrastiniai elementai ir informaciniai ženklai.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybes naudotis tais pačiais vertikaliojo judėjimo takais

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Siauri ir/arba statūs laiptai;
- Ribotos galimybės įrengti pandusą;
- Ribotos galimybės įrengti liftą ar keltuvą;
- Istoriniai turėklai ir porankiai;

Iššūkis – šiuolaikiniai pereinamumo sprendiniai dažnai reikalauja daugiau vietos, nei istorinė struktūra leidžia. Nauji elementai gali tapti dominuojančiais ir keisti istorinio objekto suvokimą

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybes naudotis tomis pačiomis patalpomis

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Negalima laisvai perplanuoti erdvių pagal šiuolaikinius poreikius - saugoma patalpų planinė struktūra;
- Pilies ir bažnyčių bokštai;
- Istoriniai rūšiai;
- Antresolės, balkonai.

Iššūkis – šiuolaikinės sistemos gali vizualiai ar fiziškai paveikti autentišką interjerą, nes reikia užtrukti ne tik fizinį buvimą patalpoje, bet ir galimybę pilnavertiškai ją naudoti. Kiek galima keisti erdvę, kad ji taptų prieinama, neprarandant jos istorinės vertės?

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybės naudotis ta pačia įranga ir priemonėmis

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Autentiški baldai;
- Autentiški ar aukštai esantys durų ir langų mechanizmai, rankenos;
- Apšvietimo elementai;
- Vidaus įranga;
- Ekspozicinės vitrinos;
- Sunkios durys.

Šis klausimas kultūros paveldo objektuose dažnai nepastebimas, tačiau praktikoje labai svarbus. Net jei žmogus gali patekti į pastatą ir patalpą, išlieka klausimas – ar jis gali savarankiškai naudotis ta pačia įranga ir priemonėmis kaip kiti lankytojai. Dažnai tam pasitelkiamos naujos technologijos ir prieiga užrikinama, tačiau patirtis nebūtinai tampa lygiavertė.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybės naudotis tualetu ir sanitarine įranga

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Dėl vertingųjų savybių neįmanoma inžinerines sistemas atvesti į visus pastato aukštus ar lygius – neįmanoma užtriktini prieinamo san mazgo kiekviename statinio aukšte;
- Autentiškų mažų erdvių negalia jungti;
- Negalima keisti pastato išplanavimo struktūros;

2019 metais įsigaliojus statybos techniniam reglamentui STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ problema tarsė ir išnyko, nes buvo suteikta galimybė istoriniuose pastatuose naudoti C tipo tualetą. Tačiau kartais nėra kitos išeities, kaip perinamą sanitarinį mazgą įrengti naujame priestate arba mažesnės vertės zonoje arba gretimame pastate.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Vienodos galimybės naudotis išėjimais ir evakuacijos keliais, avarinio planavimo koncepcijos

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Siauri koridoriai;
- Statūs arba sraigtiniai laiptai;
- Nevienodi pakopų aukščiai;
- Siauri durų/ angų pločiai.

Iššūkis - Istoriniai evakuacijos keliai buvo projektuoti kitokiems žmonių srautams ir kitokiems saugos reikalavimams. Šis klausimas kultūros paveldo objektuose yra vienas sudėtingiausių, nes čia susikerta prieinamumas, gyvybės sauga, priešgaisriniai reikalavimai ir paveldo apsauga. Dažnai problema tampa ne vien „kaip patekti“, o kaip visi žmonės galės saugiai palikti pastatą ekstremalios situacijos metu.

Pagrindiniai prieinamumo klausimai ir kultūros paveldo apsauga

Svarbios informacijos teikimas per dvi arba daugiau juslių

Iššūkiai su kuriais susiduriama kultūros paveldo objekte:

- Silpnas apšvietimas;
- Aidėjimas;
- Sudėtinga erdvinė struktūra;
- Daug vizualinės informacijos;
- Orientacinis sudėtingumas.

Didžiausias iššūkis – informaciją padaryti prieinamą įvairiems žmonėms, netampant svetimu elementu istorinėje aplinkoje. Pavyzdys: Istorinėje bažnyčioje ryškus LED ekranas gali dominuoti prieš autentišką interjerą. Dažnu atveju kuo informacija aiškesnė naudotojui, tuo didesnė rizika pakeisti autentišką erdvės suvokimą. Tikslas – kad visi gautų tą pačią informaciją, tik skirtingais būdais.

Problemos ir galimi sprendimai

Istorinės dangos ir želdiniai.

Problemos:

Grindiniai

Medžių šaknys

Istoriniai parkai

Sprendimai:

Lokalus koregavimas

Maršruto koregavimas

Pakeltos trasos

Problemos ir galimi sprendimai

Vertikalusis judėjimas.

Problemos:

Aukšti cokoliai

Laiptai

Saugomi fasadai

Sprendimai:

Pandusai

Keltuvai/ liftai

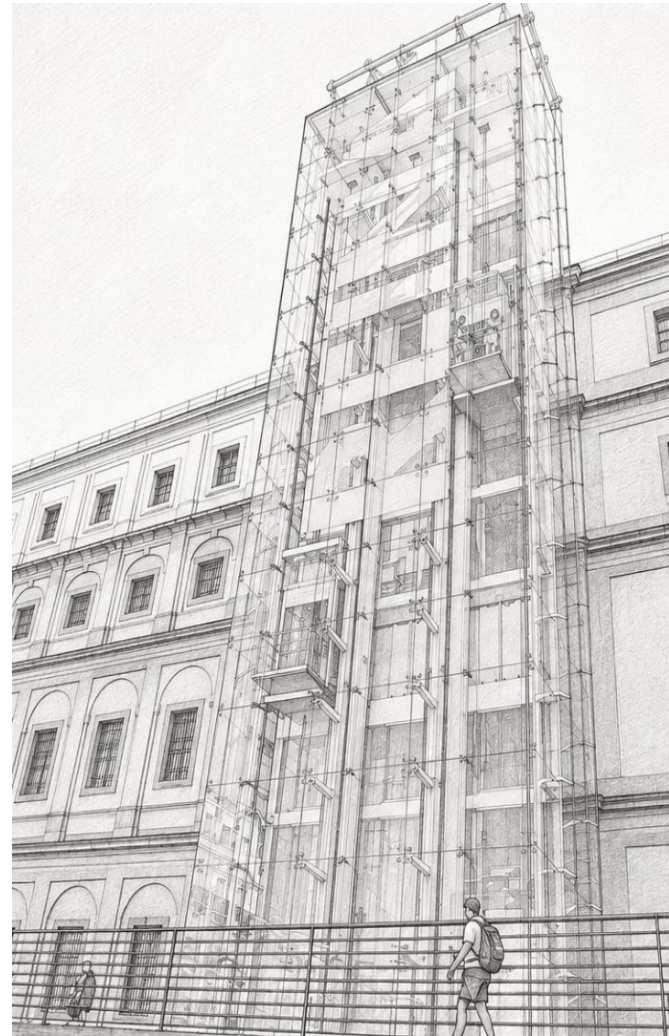
Alternatyvūs
maršrutai

„Gerasis“ pavyzdys – stiklinis liftas

Kodėl veikia:

- Aiškiai atskiriamas nuo istorinio tūrio;
- Neimituoja seno
- Minimalus poveikis (dažnu atveju mažiau vertingoje pastato dalyje)

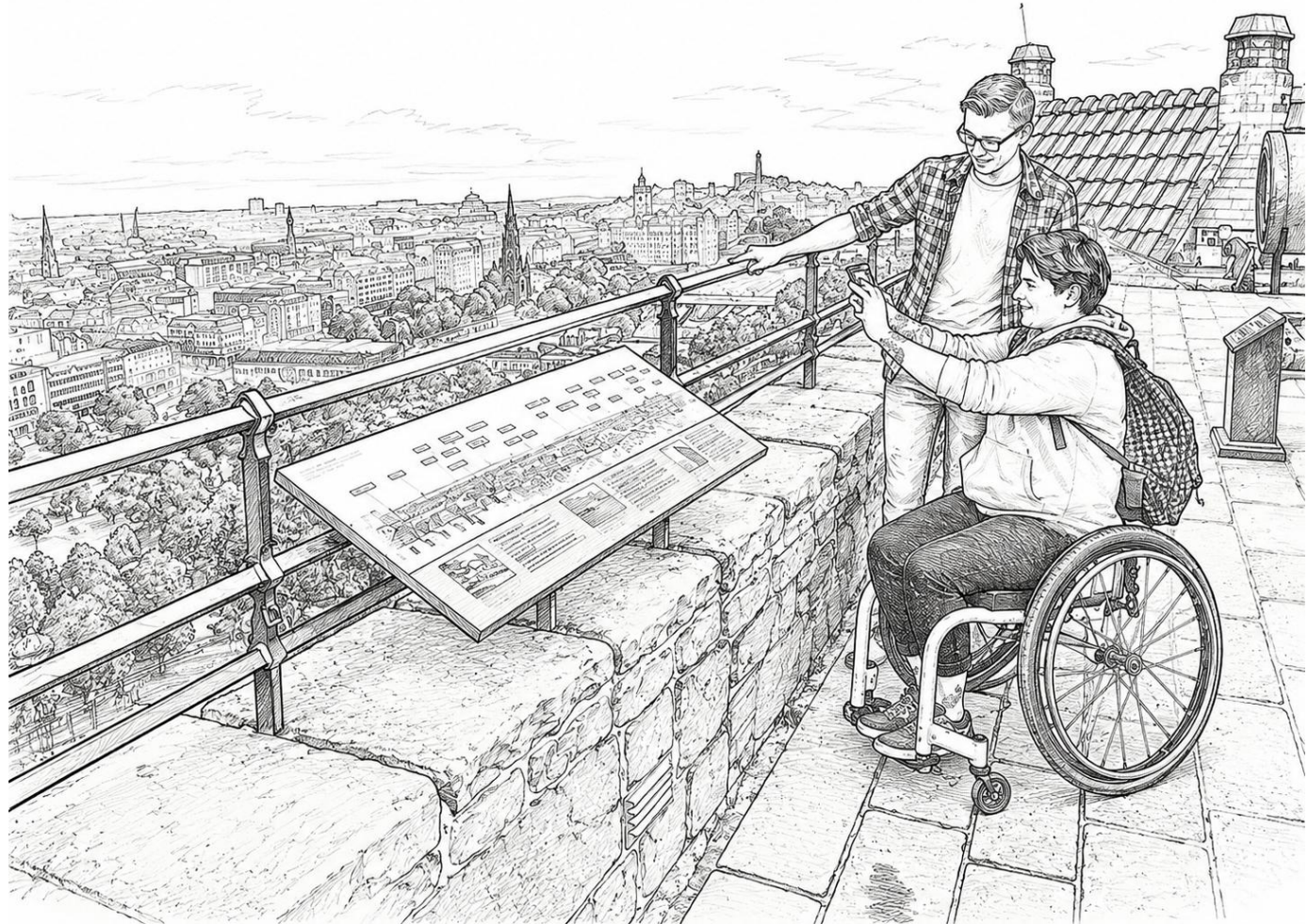

Naujas elementas neturi „apsimesti“ istoriniu

„Gerasis“ pavyzdys – informacinis prieinamumas

Piktogramos

- QR kodai
- garsiniai gidai
- gestų kalba
- Brailio informacija
- lengvai suprantama kalba

Prieinamumas nėra tik fizinis patekimas

Dažniausios klaidos:

1. Istorinių elementų sunaikinimas;
2. Akla naujos statybos reikalavimų interpretacija – taikymas;
3. „Priklijuotas“ metalinis pandusas;
4. Atskiras - „neįgaliųjų įėjimas“;

Didžiausias projektavimo klaida – bandymas akiai pritaikyti visus naujos statybos reikalavimus istoriniam objektui. Paveldo objektuose tikslas paprastai yra ne „100 % identiška naujo pastato schema“, o maksimalus įmanomas prieinamumas išsaugant autentiškumą.

Projektavimo metodika architektui

Rekomenduojamas darbo algoritmas:

1. Nustatyti paveldo vertingąsias savybes;
2. Įvertinti prieinamumo kliūtis;
3. Sudaryti kelių alternatyvų scenarijus;
4. Vertinti poveikį paveldui;
5. Derinti su paveldosaugos specialistais;
6. Parinkti mažiausiai intervencinį sprendimą.

Realūs pasaulio pavyzdžiai

1. Luvras – naujas įėjimo scenarijus.

- Louvre Piramide – praeinamumas spręstas nauju įėjimu, nekeičiant istorinio rūmų fasado
- Po piramide integruotas liftas ir vertikalus judėjimas;
- Sukurtas naujas įėjimo scenarijus, o ne modifikuoti istoriniai laiptai;
- Principas – nauja intervencija aiškiai atskiriama nuo istorinio audinio.

Realūs pasaulio pavyzdžiai

2. Koliziejus – integruoti maršrutai.

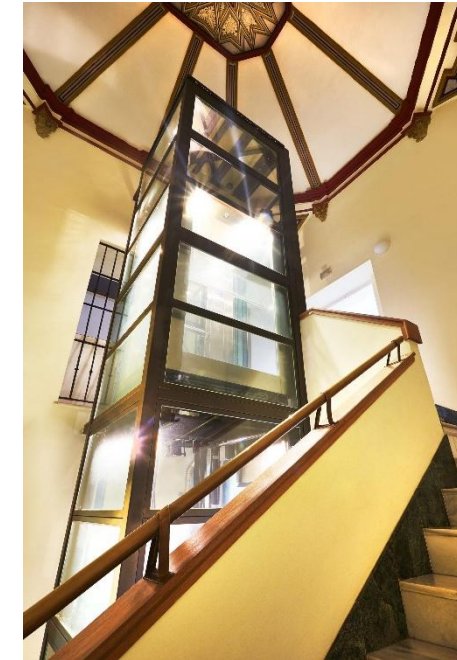
- Colosseum - įrengtos naujos judėjimo trasos, minimizuojant poveikį archeologinėms struktūroms
- Lygus judėjimo takas;
- Apsauginiai turėklai;
- Minimalus poveikis istorinei aplinkai;
- Aiški navigacija;
- Atskiras prieinamas maršrutas.

Realūs pasaulio pavyzdžiai

3. Nauji priestatai – atskiriamas naujas sluoksnis.

- Daugelyje Europos istorinių objektų numatomi stiklo ir metalo priestatai/ struktūros, kaip aiškiai atskiriamą naują intervenciją;
- Naujas elementas neimituoja istorijos;
- Skaidri medžiaga mažina vizualinį „svorį“;
- Intervencija yra aiškiai atpažįstama;
- Potencialiai reversinis sprendimas.

Šiuolaikinė paveldosauga dažnai rekomenduoja ne kopijuoti istorinį stilių, o aiškiai parodyti, kas yra nauja.

Realūs pasaulio pavyzdžiai

4. Mont-Saint-Michel – Sen Mišelio kalnas Prancūzijoje.

Problema:

- Istorinis vienuolyno kompleksas ant uolos;
- Didelis aukščio skirtumas;
- Siauri istoriniai praėjimai.

Sprendimai:

- Transporto sistema iki objekto;
- Alternatyvios trasos - prieinami maršrutai;
- Liftai kai kuriose vietose.

Šiuolaikinė paveldosauga dažnai rekomenduoja ne kopijuoti istorinį stilių, o aiškiai parodyti, kas yra nauja.

Realūs pasaulio pavyzdžiai

5. Hohensalzburg Fortress – Zalcburgo tvirtovė Austrijoje

Problema:

- Pilis ant kalno;
- Dideli nuolydžiai;
- Istoriniai akmenys grindiniai.

Sprendiniai:

- Funikulierius;
- Liftai viduje;
- Laipsniškas judėjimas etapais.

Žinutė – ką išsinešti?

Statybos techniniame reglamente STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ dalinai numatyta, jog kultūros paveldo objektuose gali būti leidžiami išimtiniai sprendiniai. Tačiau to nepakanka, nes nei STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“, nei STR 1.01.01:2005 „Kultūros paveldo statinio tvarkomųjų statybos darbų reglamentai“ nenustato aiškos procedūros, kaip sprendžiami šie išskirtiniai atvejai, kai kultūros paveldo apsaugos reikalavimai ir prieinamumo reikalavimai yra visiškai nesuderinami. Ko pasekoje daugelis kultūros paveldo objektų yra neprieinami visiems arba dar blogiau (jų valdytojams) bijant, jog nesuderins šių dviejų „stovyklų“ ir negebės užtrinkti visų reikalavimų, netvarkomi ir prarandami.

Statybos įstatymas ir STR reikalauja užtikrinti prieinamumą visiems, tačiau Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas draudžia keisti vertingąsias savybes – autentiškus laiptus, fasado elementus, istorines grindis.

VTPSI pozicija - „de fakto“ prioritetą teikia paveldui, inspekcija pabrėžia „protingo pritaikymo“ principą.

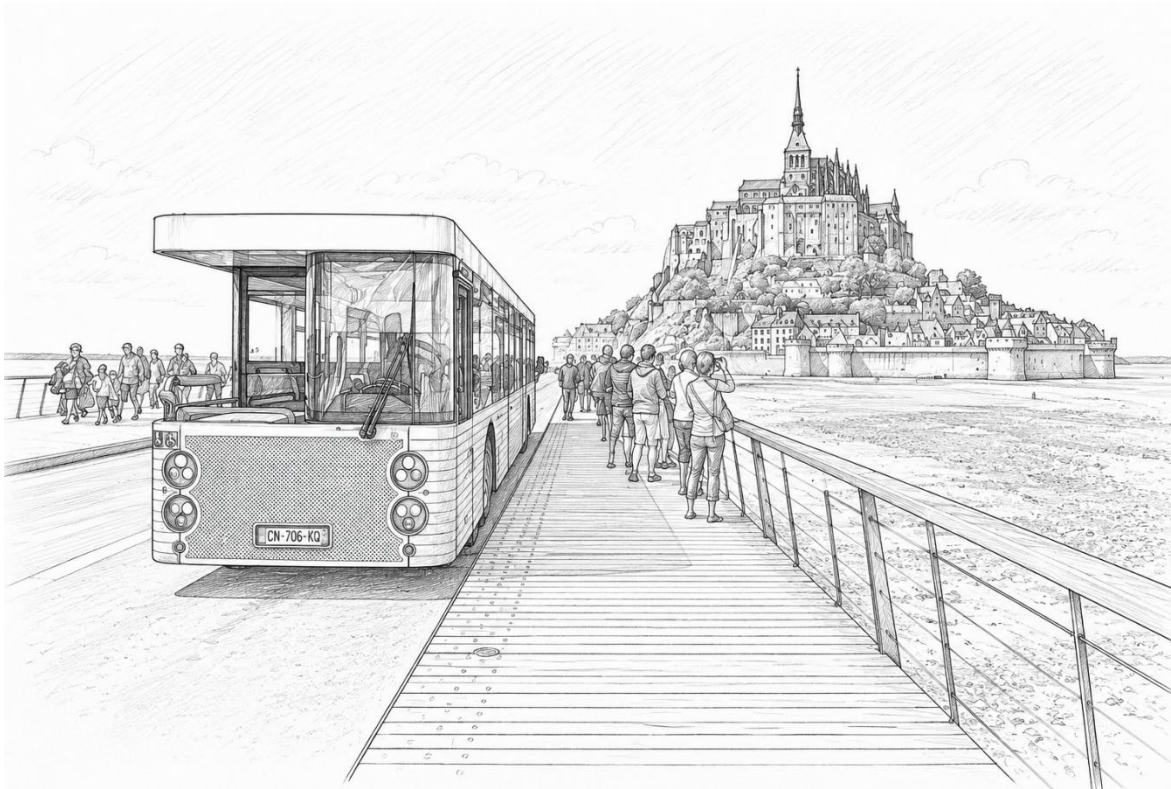
Tačiau nei reglamente, nei įstatyme nėra aiškos ribos, kada pritaikymas tampa „neprotingu“. Todėl kiekvienas atvejis lieka subjektyvaus vertinimo zona, o sprendimų nuoseklumas nėra užtikrintas.

Pasiūlymas:

1. Nustatyti aiškia „protingo pritaikymo“ procedūrą (aiškų algoritmą ir tvarką).
2. Įteisinti alternatyvius sprendimus.

Žinutė – ką išsinešti?

- Prieinamumas ir paveldas nėra priešybės;
- Alternatyvos būtinos, bet jos neturi tapti diskriminacinės;
- Reikia aiškesnio projektavimo algoritmo ir reglamentavimo.

„Mūsu uzduotis nėra pasirinkti tarp žmogaus ir istorijos.

Mūsų užduotis – rasti sprendimą, kuriame nei žmogus, nei istorija nepralaimi.“

Ačiū už dėmesį